

TEKNOLOJİ YOLUYLA ULUSLARARASI EŞİTSİZLİĞİN YAYILMASI

yazan k. gilff in
çeviren e.türkcan

GİRİŞ

"Bu makaledeki analizin hareket noktası, çağdaş dünya ekonomisinde, teknik yeniliğin, değişimin motoru olduğu varsayımdır. Yeni ürünler ve üretim tekniklerinin ekonomiye uygulanmasıyla büyümenin hız ve yönünün belirlendiği, giderek daha iyi anlaşıl-maktadır. Büyümenin hızı ve biçimi de, uluslararası gelir dağılımını etkilemekte, zenginlik ya da fakirliğin yeri ve şiddeti ortaya çıkmaktadır.

Teknolojinin kritik önemi her zaman kabul edilen bir husus değildir. Pek tabii, bir çok İktisat tarihçisi, özellikle Avrupa'deki Endüstri Devrimi üzerinde yazanlar, tekniklerdeki ve ürünlerdeki gelişmelere büyük önem verirler. Kuramcılar arasında, sürekli teknolojik değişmeye ağırlık veren Joseph Schumpeter dikkati çekmektedir: "İstediğiniz sayıda posta arabasını arka arkaya dizin, bir demiryolu elde edemezsiniz." (1) Zaten, iktisatçıların, pek azı teknolojik değişmeyi İktisadi olayların açıklanması için kurdukları teorilere sistematik bir biçimde kaynaştırmaya teşebbüs etmişlerdir. Dış ticaret teorisi de statik varsayımlar üzerine kurulmuştur; zaman ve tarih, analiz dışında kalmıştır. Dış ticaret, özellikle elementer açıklamalarda, büyük ölçüde bir ülkenin

kaynak yapısı tarafından belirlenir; teknik değişme ya bir kenara konur ya da modele "özel" (ad hoc) bir biçimde sokulur (2). Başka bir deyimle, çağdaş iktisatçıların çoğuna göre uluslararası mal akımları, bilgi, teknoloji ya da üretim fonksiyonlarındaki farklılıklar nedeniyle değil de, temel üretim faktörlerinin nisbi fiyatlarındaki farklılıklar tarafından belirlenmektedir. Burada, temel üretim faktörleri olan sermaye ve işgücü homojen ve bölünebilir varlıklardır (3). Daha az sayıda, bir başka grup iktisatçı da nüfus artışının İktisadi değişme ve gelir artışının temel etkeni olduğunu savunmaktadır. Nihayet, modellerinden teknik değişmeyi çıkarmış ya da bunu modele özel bir biçimde katmış bulunan büyüme kuramcıları vardır. (4) Bunlar da kişi başına milli gelir artışının sermaye birikimi ve sermaye - hasıla katsayısının yükselmesi ile doğduğunu İleri sürmektedirler. (5)

I. ARAŞTIRMA HARCAMALARININ COĞRAFI DAĞILIMI

Bizim görüşümüz ise, uluslararası İktisadi olayların ya da kişi başına gelir farklarının ne kaynak yapısı ne de işgücü ya da sermaye artışı ile açıklanabilir olduğunu : Nihai olarak, dünyadaki kapitalist

- (1) Joseph A. Schumpeter, *The Theory of Economic Development*, Harvard University Press, 1959, s. 65, n. 1.
- (2) Dış ticaret konusundaki belli başlı makaleleri toplayan bir eser: Bhagwati (ed.), *International Trade*, Penguin, 1969. Teknik değişmeyi, dış ticareti belirleyen bir faktör olarak ele alan makalelere yapılan referanslar için Bk. 2 dipnot. 28.
- (3) Thomas Balogh, standart dış ticaret teorisinin batıda eleştiricilerinden biridir. Bk. 2. T. Balogh, *Unequal Partner**, Vol. 1, *Theoretical Introduction*, Basil Blackwell, 1963.
- (4) Bkz. Ester Boserup, *The Conditions of Agricultural Growth*, Ailen Urvin, 1965; C. Clark, *Populations Growth and Land Use*, Mac Milan, 1967; A. Hirschman *Strategy of Economic Development*, Yale University Press, 1958.
- (5) Gelişme teorileri konusundaki en iyi survey, hâla, Hahu ve Matthews "The Theory of Economic Growth: A Survey; *Economic Journal* Dec 1964., YUİ sayfa 454'te bu çalışmanın dörtte birinin teknik ilerlemeyi içeren modellerin tartışılmasına ayrılması ilgi çekicidir. Diğer yandan, S. Kuznets, "modern İktisadi büyümenin önemli bir özelliğinin teknolojik yeniliklerin büyük ölçüde uygulanması" olduğunu, gözlemleri sonucunda ifade etmektedir. Bk. S. Kuznets, *Modern Economic Growth: Findings and Reflections*, AEK, June 1973.

Keith Griffin, Magdalen College, Oxford
Ergun Türkcan, Dr. İktisatçı

(Türkiye Mühendislik Haberleri, 232, Temmuz 1974)

ekonominin yaşamı bilginin birikimi vs teknik yenilikler yoluyla bu bilgilerin mal ve hizmetlere dönüşmesine dayanmaktadır.

Dünya ekonomisinin belirgin özelliklerinden birisi yeni bilgi elde etmek için yapılan harcamaların coğrafi dağılımındaki büyük eşitsizliktir. Araştırma harcamalarının çok büyük bir kısmı zengin ülkelerde, pek azı da fakir ülkelerde yapılmaktadır. Birleşmiş Milletler, sosyalist ülkeler dışındaki araştırma ve geliştirme (A + G) harcamalarının % 98'nin gelişmiş ülkelerde yapıldığını tahmin etmektedir; bu harcamaların % 70'i A.B.D.'dedir. Az gelişmiş ülkeler sadece % 2 civarında bir paya sahiptir. (6) Yani, zenginler fakirlerden mutlak rakamlarla 49, kişi başına milli gelir rakamlarıyla 135 misli fazla araştırma harcaması yapmaktadırlar. Bu da, araştırma harcamalarının bir yatırım olduğu düşünülürse normaldir. Sadece, zenginlerle fakirler arasındaki farkın bir başka görüntüsü olmaktadır.

Ancak, araştırma harcamalarının coğrafi dağılımının ötesinde de sorunlar vardır : (i) araştırılan sorunların çeşitleri; (ii) çözümlerin niteliği; (iii) sonuçlardan en çok yararlanan kimselerin hangi gelir gruplarında olduğu büyük önem taşımaktadır, örneğin, ABD'de yürütülen tarım araştırmaları, kıt ve pahalı işgücünden tasarruf etmek için, ılıman iklim kuşağında, büyük topraklara sahip zengin çiftçiler tarafından işletilip, finanse edilebilecek mekanik İcatlara yöneliktir. Bu tip araştırmaların emeğin bol olduğu tropik bölgelerdeki küçük ve fakir ekiciler için hiç bir yararı yoktur. Daha da ileri gidilebilir; gelişmiş ülkelerdeki araştırmaların hemen hepsi değilse bile çoğu, en azından, fakir ülkelerin koşullarına uygun olmadığı gibi daha kötüsü bazı durumlarda bu ülkelere zarar da verebilir. (7)

Zengin kapitalist ülkelerde yürütülen araştırmaların büyük kısmının fakir ülkelerin gelişme sorunları ile doğrudan hiç bir ilgisi yoktur. Çünkü, buradaki araştırmaların yarıya yakın kısmı savunma v» uzay, yüzde 10 civarında atom enerjisi ve supersonik yolcu uçağı v.b. alanlarına tahsis edilmiştir. Uzun devrede, bu çalışmaların bir kısmı, örneğin silâh araştırmaları fakir ülkelere zarar vermektedir. Gerçekte, gelişmiş ülkelere ithal edilen silâhların, "ticaretten elde edileceği" varsayılan karşılıklı menfaatle bir ilgisi olmamaktadır. Sadece zengin ülke kazanmakta ve silâhlar uluslararası çatışmaları çoğaltıp, baskı rejimlerinin kuvvetlenmesini; sağlamaktadır. (8)

Tabii ki, bazı araştırmalar dünyanın her yerinde dolaylı ve dolaysız faydalar yaratmaktadır. Örneğin, zengin ülkelerde geliştirilen maden arama ve çıkarma teknikleri, transistörler v.b. fakir ülkelerde de kullanılabilir ve bu ülkelere büyük yarar sağlayabilir. Ayrıca, fakir ülkelere yararlı olup olmayacağı tartışılacak bazı ürün ve üretim tekniklerinin geliştirilmesi, bu ülkelerdeki bazı malların talebini çoğaltmaktadır. Örneğin, otomobilin gelişmesi, kauçuk ve petrol talebini en üst noktalara çıkarmıştır.

Gelişmiş ülkelerde yapılan araştırmaların diğer bazı tiplerinin de, en azından bazı fakir ülkelerin menfaatlerini zedelediği söylenebilir, örneğin, şeker pancarı araştırmaları, bu ılıman iklim bitkisinden şeker elde etmenin maliyetini giderek düşürmektedir. Bazı şeker pancarı tiplerinin maliyetleri gümrük vergisi olmadığı takdirde tropik bölgede yetiştirilen marjinal şeker kamışı ürünü ile rekabet edebilecek düzeydedir. Araştırmalar bu yönde ilerledikçe, dünya şeker piyasasında, şeker kamışı ürünlerinin arzının daralacağı rahatlıkla söylenebilir. Benzer durumlar diğer ürünler içinde geçerlidir. Sentetik elyaflar, pamuk ve ipek gibi doğal elyafın yerini almaktadır. Kendiriden yapılan çuvaların yerini plastikler almıştır. Doğal kauçuk, dünya piyasasındaki önemli yerini yitirmiştir. Başka bir deyimle, zengin ülkelerdeki araştırmalar, bazı durumlarda fakir ülkelerin temel ürünlerine rakip ürünler yaratmakta, onları daha da fakirliğe itmektedir. Gerçi, bu sentetik ürünlerden ve fiyatlarının ucuzluğundan az gelişmiş ülkelerin tfl keticileri de yararlanmaktadır, ama üreticileri kaybetmektedir. Oysa, zengin ülkenin hem tüketicisi hem de üreticisi bu süreçten kazançlı çıkmaktadır. Eğer, fakir ülkelerin tüketicilerinin kazancı üreticilerinin kaybindan fazla ise net bir refah artışından söz edilebilir, ancak bu tip bir net refah artışı, zengin ülkelerdeki benzer bir refah artışından nisbi olarak küçüktür. Üstelik bu argümanda gelir dağılımının yarattığı sorun ihmal edilmiştir. Çünkü, bilginin yarattığı zenginlik eşit olarak dağılmamaktadır.

Bütün bunların ötesinde de, Streeten'in ortaya koyduğu gibi (9), zengin ülkelerin araştırma dünyasındaki egemenlikleri, fakir ülkelerde ele alınan küçük çaptaki araştırma projelerinin de yanlış seçilip, yanlış yönlendirilmesine sebep olmaktadır. Araştırma metodları zengin ülkelerde ortaya çıkmıştır ve bu ülkelerde öğrenilir. Bilimsel standartlar da, çok pahalı ölçü aletlerine gerek gösteren biçimde yine gelişmiş ülkelerde saptanır. Hatta, araştırma konu-

(6) U. N., Science and Technology for Development; Proposal for the Second United Nations Development Decade, N. Y., 1970

(7) Bu nokta. P. Streeten tarafından ileri sürülmektedir. Bk. Frontiers of Development Studies, MacMillan, 1972.

(*) Üçüncü Dünya savaşının sona ermesinden sonraki 25 yılda, Üçüncü Dünya ülkelerinde 93 savaş dkbti tahmin edilmiştir. Bkz. Istvan Kende, Local War» In Asia, Africa and Latin America, IMS - 1M9, Center for Asian Research of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 1972.

(9) Op. dt

lan bile zengin ülkelerdeki uygulamalardan esinlenir. Örneğin, Hindistan'da evlerin başlıca yakacağı tezek iken atom araştırmalar yapılır. (*) Zengin ülkelerdeki meşhur araştırma kurumları fakirlerden eleman çekerek "dış beyin göçü" ne sebep olmasa bile, fakir ülkeler için uygun olmayan standartlar, teknikler ve konuların kabulüyle bir "iç beyin göçü" ne yol açarlar.

II. BİR BÜYÜME FAKTÖRÜ OLARAK TEKNİK DEĞİŞME

Şimdiye kadar, araştırma harcamaları ile iktisadi büyüme arasında doğrudan bir ilişki kurulamamıştır. Görülebilen, fakir ülkelerde, kalkınmanın en önemli unsurunun, sermaye birikimi ve işgücü artışı; zengin ülkelerde ise faktör verimliliğindeki artış yani geniş anlamda teknik değişme olduğudur. Başka bir deyimle, üçüncü dünyanın büyüme kaynağı ile gelişmiş kapitalist dünyanın büyüme kaynakları nisbi önemleri bakımından tamamen farklıdır. Fakir ülkelerin büyümesi temel üretim faktörlerinin (sermaye, işgücü) artışına bağlı kalırken, diğerlerinin büyümesi bu üretim faktörlerinin verimliliklerinin artışına dayanmaktadır.

Tablo 1'de, 34 ülkeye ait veriler özetlenmiştir. Bir bakışta da anlaşılacağı gibi, faktör verimliliğindeki artış olarak yorumlanabilecek olan, toplam hasıla artışındaki artık (residual) faktörün payı zengin ülkelerde çok yüksektir. Yirmibir az gelişmiş ülkedeki artışın ağırlıksız aritmetik ortalaması % 9 iken, onüç gelişmiş ülkenin ortalaması % 55'dir. Tabii, bu rakamları eleştirmeden kabul etmek çok akıllıca bir yaklaşım değildir. Çünkü, çoğu aşağıdaki tip bir denkleme dayanan ekonometrik tahminlerden elde edilmiştir (10).

$$g = ak + (1 - a)n + r$$

g = hasılanın artış haddi

k = sermaye stokunun artış haddi

n = işgücü artış haddi

r = teknik değişmeye atfedilen bir artık değer yani toplam faktör verimliliğindeki artış

a ve (1 - a) = ağırlıklar

Büyümenin kaynaklarının önemini ölçmek için kullanılan bu yönteme bir çok ciddi eleştiri yöneltilmektedir (11).

(*) Be arada. Hindistan'ın 4.6.1974 tarihinde ilk atom bombası deneyini gerçekleştirdiğini de kaydetmeliyiz. (Çevirenin notu)

(10) Bu konudaki öncü çalışma : R. M. Solow, "Technical change and the aggregate production Function" Review of Economic and Statistics, August, 1957. Daha sonraki gelişmeler iki önemli surveyde özetlenmiştir : Kennedy ve Thirlwall, Technical Progress, A Survey : Economic Journal, March 1972 ve Ishaq Nadiri, Some Approaches to the Theory and Measurement of Total Factor Productivity, Journal of Economic Literature December, 1970.

(11) Bu konudaki eleştiriler için yukarıdaki iki surveye bakınız.

(*) KAYNAKLAR :

Kanada İsrail, Japonya ve İsveç hariç gelişmiş ülkeler için kaynak, E. F. Denison. "Economic Growth", Britata's Economic Prospects, Brookings Institution, 1968 içinde; Peru ve Venezuela hariç Latin Amerika ülkeleri için, H. Bruton. Productivity and Growth in Latin America; AEE. Dec. 1907; diğer ülkeler için. A. Madison, Economic Progress and Policy in Developing Countries; Allen and Unwin, 1970.

TABLO 1 (**)
HASILA ARTIŞLARINDA FAKTÖR
VERİMLİLİĞİ ARTIŞLARININ PAYLARI
(Yüzde olarak)

Az Gelişmiş Ülkeler	
Latin Amerika,	1955-65
Arjantin	-43
Brezilya	26
Şili	13
Kolombiya	22
Meksika	40
Peru, 1950-65	18
Venezüella, 1950-65	-16
Afrika, 1950-65	
Mısır	21
Gana	7
Güney Asya, 1950-65	
Hindistan,	-34
Pakistan, (Doğu ve Batı)	4
Sri Lanka (Seylan)	-6
Doğu Asya, 1950-66	
Malezya	-10
Filipinler	1
Güney Kore	18
Tayvan	39
Tayland	3
Avrupa, 1950-65	
Yunanistan	35
İspanya	33
Türkiye	18
Yugoslavya	e
Gelişmiş Ülkeler, 1950-62	
Belçika	63
Kanada, 1949-56	16
Danimarka	55
Fransa	75
Almanya	62
İsrail, 1952-58	40
İtalya	72
Japonya, 1950-58	38
Hollanda	60
Norveç	70
İsveç, 1949-59	73
İngiltere	52
ABD	41

Bazıları, tüm yaklaşımın kavramsal olarak yanlış olduğunu ileri sürüyorlar. Bana kalırsa bu çok aşırı bir iddiadır. Fakat, gerçekten, yaklaşımın pratik ve teorik zaafı bir yana da konamaz. Denklem, sermaye ve işgücü girdileri ile ortaya çıkan hasıla arasındaki ilişkiler çok doğru aksettirmiyebilir. Örneğin, ağırlıklar toplamı 1'e eşit olmayabilir. Ayrıca, sermaye artışı ve teknik değişme, denklemin öngördüğü biçimde birbirinden bağımsız değil, tersine birbirine bağımlı faktörler olabilir. Artık faktörün tamamen teknik değişme ile eşanlı olduğu da inandırıcı değildir. (12) Nihayet, tahminde kullanılan temel verilerin doğruluğu tartışma konusudur. Gerçekte, bazan elde edilen negatif artık faktör değerleri bu konudaki şüpheleri kuvvetlendirmektedir.

Tablo 1'deki ülkeler tesadüfi olmayan bir örnekleme (non-random sample) ile alınmıştır. Devreler aynı değildir. Veriler, üç ayrı araştırmacının farklı tahmin metodlarının sonucunda ortaya çıkmıştır. Yine de, bütün bunlara rağmen, iki grup ülke arasındaki fark o kadar dramattir ki, bundan sonraki çalışmalarda ortaya çıkacak veriler bu sonucu kolaylıkla değiştiremez. Belki, teknik ilerlemenin önemi zengin ülkelerde, fakirlere göre tamı tamına 6 defa fazla olmayabilir ama büyük bir fark olduğu konusunda da hiç bir şüphe duyulmamalıdır.

Veriler kesin bir sonuç vermekten uzaksa da akli selimle vardığımız sonuçlarla tutarlıdır. Veriler, yeni bilgiler elde etmek için harcanan gayretlerin az sayıdaki zengin ülkede toplandığını, dolayısıyla bu ülkelerin hızlı bir teknolojik yenileme sürecinden yararlandığını ortaya koymaktadır. Bunun ötesinde de, teknik değişimin bugünkü biçimi uluslararası gelir dağılımı eşitsizliğini artırarak sürdürmek eğilimindedir. Bu gelir çarpıklığının üç ayrı nedeni vardır: Yeniliklerin zengin ülkelerde yer alması, fakir ülkelerin yetiştirdiği tarım ürünleri ve ürettikleri ham maddelerin endüstri malları karşısında değer kaybetmeleri ve fakir ülkelerde bol olan işgücü faktörünün teknik ilerleme sürecinde sermayeye karşı nisbi önemini yitirmesi. Teknik ilerleme, ham madde fiyatları ve ücretleri eski düzeyinden daha aşağıya itmekte, işgücü fazlalığı çeken, ham madde üreticisi ülkelerin kalkınma hızlarını düşürmektedir. (13)

- (12) Pratikte, artık faktör, dar anlamda tanımlanmış teknik ilerleme ile ölçekten kazanılan ekonomiler (economics of scale) ve yaparak öğrenme (learning by doing) den meydana gelen fakat asırlıkları bilinmeyen bir endektir. Buradaki amaç bakımından bu üç unsuru ayırmak gerekli delildir. Ancak, yeri gelmişken, hızlı büyümenin yüksek artık faktörle gerçekleşeceğini dair "Verdoorn kanunu" na işaret edilmelidir. Böylece, (g) ve (r) karşılıklı olarak belirlenmektedir.
- (13) Biz, zengin ülkelerdeki yeniliklerin her zaman emek - sakıngan, olduğunu iddia etmiyoruz. Zengin ülkelerdeki faktör oranları ve nisbi marjinal hasıllar bakımından durum bazan farklıdır. Ancak, fakir ülkeler açısından, zengin ülkelerdeki yenilikler işgücü aleyhinde sonuç vermektedir, örneğin, seker pancarından seker üretimi, her zaman, seker kamışı üretimindeki istihdam hacmini olumsuz yönde etkiler.
- (14) Yeni Zelanda Danimarka, Finlandiya - Norveç, İrlanda, İzlanda ve Lüksemburg.
- (15) Tabii, bir istisna petroldür. Küçük sayıda ülke, dünya petrol ticaretinin $\leq$ büyük kısmını temsil etmektedir.

Bu sonuçlar her zaman, zorunlu olarak teknik ilerleme nedeniyle ortaya çıkmasa bile, zengin ülkeler teknoloji tekeline sahip oldukları sürece bu varsayım büyük olasılık kazanacaktır.

III. ULUSLARARASI İKTİSADİ İLİŞKİLERDEKİ ASİMETRİLER (ÇARPIKLIKLAR)

Uluslararası iktisadi ilişkilerde bir çok çarpıklıklar mevcuttur. Bunlardan dördü, bu yazının çerçevesinde incelenecektir. Birincisi, fakir ülkelerin çoğu (fakat hepsi değil) az nüfuslu iken, zengin ülkelerin büyük kısmının nüfus ve milli gelirleri fazladır. Örneğin, fakir ülkelerin yarısından fazlasının nüfusu 5 milyondan az iken sadece 7 tane az nüfuslu zengin ülke vardır. (14) Diğer yanda, az gelişmiş nüfusun büyük kısmı çok az sayıda büyük ülkede yaşamaktadır: Hindistan, Endonezya, Bangladeş vb.

İkincisi, fakir ülkelerin pek çoğu, yaşamlarını bir kaç kalem ihracat malına dayandırmış olmalarına rağmen, dünya ticaretinin çok küçük bir kısmını temsil etmektedirler. (15) Oysa, zengin ve büyük ülkelerin milli gelirleri içinde dış ticaretin payı çok küçük olduğu halde, bu küçük kısım dünya ticaretinde önemli bir yer işgal eder. Bunun en belirgin örneği A:B.D.'dir: Dış ticaret A.B.D. milli gelirinin % 5'den az bir kısmını temsil ederken, bu miktar dünya ticaret hacminin % 16'sına eşittir. A.B.D. dünyanın geri kalan kısmına pek az bağlı kalırken, pek çok ülke ise A.B.D. ekonomisine dayanmaktadır, ihracatın milli gelir içindeki payı Malta'da % 50, Malezya'da % 45, Libya'da % 65, Sri Lanka (Seylan) % 21'dir. Örneğin, Sri Lanka'nın dünya ticaretindeki payı % 0.15'dir.

Üçüncüsü, küçük ve fakir ülkelerin, çok büyük, uluslararası firmalarla karşı karşıya bulunmalarıdır. Bu firmaların kontrol ettiği kaynaklar bir çok fakir ülkenin milli gelirinden fazladır, örneğin, General Motors'un yıllık satışı Çin ve Hindistan dışındaki bütün az gelişmiş ülkelerin toplam milli gelirinden büyüktür. Hatta bazı kimselerin zenginliği (stok olarak) bazı ülkelerin milli gelirinden (akım olarak) fazladır. Her biri 1.500 milyon dolarlık en zengin iki Amerikalının varlığı, Kenya'nın milli gelirinden fazla, Uruguay'ınkine de eşittir. Gerçekte, az gelişmiş ülkelerin yarısından fazlasının milli gelirleri Paul Getty'nin servetinin altındadır.

Tabii, teknik olarak, firmaların gayri safi satışları ile ülkelerin net hasıllarını veya şahısların stok olarak ölçülen servetleri ile bir sermaye stoku tarafından yaratılan milli gelir akımını karşılaştırmak doğru değildir. Üzerinde durmak istediğimiz nokta, kişisel zenginlikle firma varlıklarının birbirlerini tamamlamalarıdır. Fiyatların transferi (Transfer-pricing) yoluyla dikey olarak kaynaşmış firmalar vergiden kolaylıkla kaçınılabirler ve böylece fakir bir ülkenin kalkınması için yararlanacağı kaynakları kısıtlarlar. (16)

Büyük firmalar ihracat politikaları, bazı ülkelerin döviz gelirlerini belirlemektedir. Muz Cumhuriyetleri ya da "Şirket Cumhuriyetleri" bağımsız bir iktisat politikası uygulamak için pek az olanağa sahiptirler. Petrol üreten ülkeler dışında pek çok az gelişmiş ülke hükümetlerinin bu firmalar karşısındaki pazarlık güçleri çok zayıftır. Bunun da ötesinde çok uluslu firmaların giderek artan güçleri ulusal - devletler sistemine bir yerde son verecek gibi görünmektedir. Bu nokta, Hymer ve Rowthorn tarafından çok iyi bir biçimde ortaya konmaktadır:

"... açıktır ki, çok uluslu firmaların gelişmesi, kendiliğinden, ulusal • devletleri zayıflatma yolundadır. Çok uluslu firmalar, uluslararası hareket serbestlikleri nedeniyle ülkelerin geleneksel politika araçlarını, vergileme olanaklarını, kendi sınırlamalarını, yatırım planlarını v.b. etkisiz kılmaktadırlar. Ayrıca, ülkelerin iç politikalarına karışıp birbirlerine düşürmekte; sonunda da birbiriyle çatışan ülkelerin hepsi güçten düşmektedir." (17)

Çok uluslu firmaların gücü Batı Avrupa'nın zengin ülkelerinde de hissedilmektedir. Henry Ford II'nin, İngiliz ekonomisi hakkındaki sözleri televizyon haberi olmakta, manşete geçmektedir. Fransa gibi bir ülke dahi, "Amerikan Meydan Okuması"na karşı hassasiyet gösterirken, İTT ve benzeri olayların da kanıtlandığı biçimde bir tehlikeye, Şili gibi bir ülkenin tepki göstermemesi akılsızlık olur.

Üzerinde durduğumuz dördüncü ve son nokta teknik değişimdir. Yani ürünlerin ve tekniklerin geliştirilmesi, endüstriyel ekonomilerin dinamizmini

(16) Çok uluslu firmalarla ilgili literatür hızla gelişmektedir.

(17) S. Hymer and R. Rowthorn, "Multinational Corporations and International Oligopoly: The non-American Challenge", Yale Growth Center Discussion Paper No. 75, September, 1969, S. 28 - 29.

(18) Bütün fakir ülkelerin edilgen bir biçimde teknolojiyi uyarladıkları da doğru değildir. Bazıları kendi teknolojilerini üretir ya da yabancı teknolojiyi kendi gereklerine ve koşullarına uydurur. E.Jer fakir ülkeler bunu iyi yapabilirlerse yukarıdaki olumsuz süreçten kurtulma şansları artar. Tarihte Japonya, günümüzde de Taiwan ve muhtemelen Çin bu edilgen savunma durumundan kurtulup, araştırmayı ve yenilikçi çabalarını özendirip, artırmışlardır.

(19) W. Beckerman and R. Bacon, The International Distribution of Incomes P. P. Streeten (Ed), *Unfashionable* Economic, Weidenfieldand Nicholson, 1970, içinde s. 62.

(20) İMİ, S. 56

(21) Fakir ülkeler sadece dış ticarete değil, genel olarak, ihrac ettikleri bir kaç ürüne de bağıl kalmaktadırlar, örneğin, kahve Kolombiya'nın ihracatında % 61, Petrol İran'ın ihracatında % 89, çay Sri Lanka'nın ihracatında % 56, pirinç Burma'nın ihracatında % 50, pamuk Çat'ın ihracatında % 78 ölçüsindedir.

(22) Bu yaklaşım W. M. Corden tarafından geliştirilmiştir. "The effects of trade on the rate of Growth", Bhagwati et al. (Eds). Trade Balance of Payments and Growth, North Holland, 1971 içinde.

artırmış ve daha önce değindiğimiz gibi, son çeyrek yüzyıldaki hızlı büyümenin başlıca nedeni olmuştur. Teknoloji zengin ve sermayesi bol ülkelerde üretilmekte, bu da ülkelerin siyasi ve iktisadi güçlerini artırmaktadır. Diğer yanda, fakir ülkeler, kendi dışlarında yaratılan teknik ilerlemeye edilgen (pasif) bir biçimde uymağa çalışmaktadırlar. (18) Yeni ürünler ve teknikler, bazan bu ekonomileri yerinden oynatmakta, daha aşağıda üzerinde durduğumuz gibi, gelişmelerini yavaşlatıp ekonomiye bir katılık getirmektedirler.

Genel olarak, dış ticaret teorisi malların ve üretim faktörlerinin serbetçe akışının uluslararası eşitsizliği azaltıp fakir ekonomileri geliştirmeye yardım edeceği biçimindedir. Ancak bunu kanıtlayan bir delil yoktur. Beckerman ve Gacon, dünya nüfusunun en fakir % 10'unun, dünya tüketiminden payının sadece % 16 yine en alttaki % 30'unun % 10.4; oysa en zengin % 10'unun % 35 üstünde olduğunu ortaya koymaktadır. (19) Sonuç olarak, uluslararası gelir eşitsizliği, herhangi bir gelişmiş ekonomi içindeki gelir eşitsizliğinden daha fazladır (20). Ve daha kötüsü bu eşitsizlik eğilimi giderek artmaktadır.

Fakir ülkeler, küçük zayıf, bir iki Örfinde uzmanlaşmış (21) bağımlı ekonomiler karışımı olup, karşılarında güçlü, büyük, çok çeşitli üretim yapabilen, kendini genişletebilen ekonomiler vardır. Zenginler, değişmeyi başlatır, fakirler de buna uymağa çalışırlar.

IV. DIŞ TİCARET KÂRININ BÖLÜŞÜMÜ

Acaba, dış ticarete bu düzeyde katılmış olan az gelişmiş ülkelerin bu ticaretten kârları ne ölçüdedir ve nasıl ortaya çıkmaktadır? Genellikle, bu soruya üretim sınırları, toplumun farksızlık eğrileri v.b. teknik kavramlarla cevap verilir. Tam istihdam, tam rekabet, faktörlerin serbetçe hareketi, faktör fiyatlarının oynaklığı gibi varsayımlar altında dış ticaret daha fazla ihtisaslaşmaya, yüksek gelir ve refaha sebep olur. Eğer ekonomi gelişme halindeyse bu statik kazançlar daha da fazlalaşır. Daha yüksek gelir düzeyi daha yüksek tasarruf haddi ve yatırım, dolayısıyla da daha hızlı büyüme demektir. (22)

Eğer üretim faktörleri serbestçe hareket etmorsa, ticaretten elde edilen statik ve dinamik kazançlar büyük ölçüde azalır. Çünkü, ticaret kazancının büyük kısmı, faktörlerin, karşılaştırmalı rekabette üstün olan sektörlerle kolaylıkla kayması yani optimum kaynak kullanımından doğar. Ekonomide yeniden kaynak dağılımı olanağı yoksa, yani bir "transformasyon problemi" ortadaysa serbest dış ticaretin avantajları kaybolur. Ne yazık ki, pek çok az gelişmiş ülkede, kaynaklar nispeten hareketsizdir. (23)

Bunun bir çok nedeni vardır. Birincisi, doğal kaynakların kıt olmasıdır. Küçük ülkelerin kaynakları çeşitli olmadığından, nisbi fiyat değişmelerine bağlı olarak üretimin sektörel kompozisyonları kolaylıkla değiştirilemez, ikincisi, cehalet ve zayıf bir eğitim sistemi nedeniyle işgücünü bir sektörden ötekine kaydırmanın güçlükleridir. Örneğin, yarı cahil küçük bir çiftçiyi kalifiye bir makinist yapmak ya da bu çiftçinin üretimini kendirden pirince çevirmek hem güç hem de pahalıdır. Üçüncüsü de, sermayenin de hareketsiz bir faktör oluşudur. Sermaye stokunun büyük kısmı sabit sermaye çeşidinden olup, özel bir faaliyet için imal edilmişse bu durum ortaya çıkar, örneğin, bir petrol rafinerisi çimento fabrikasına, bir nebati yağ tesisi bir sığır sürüsüne dönüşürülemez. Aslında, sermaye hareketsizliği, büyük ölçüde yatırım haddinin hızlanmasına bağlıdır; sermaye stokuna ne kadar fazla ilâve yapılırsa, sermaye stokunun kompozisyonunu değiştirmek de o ölçüde kolaylaşır. Başka bir deyimle, kaynakların kolaylıkla yeniden dağılımı büyüme haddine bağlı kalmakta, büyüme haddi de teknolojik değişme haddi ile ilişkilenebilir. Büyüme ekonomiyi esneklik ve fırsatlardan yararlanma olanağı getirmektedir. Böylece, hızla gelişen zengin ülkeler ticaretten yararlanırken, yavaş gelişen fakir ülkeler ticaretten yararlanamamakta veya kazançlar zenginler ölçüsünde olamamaktadır.

Faktör fiyatlarında aşağıya doğru bir katılık varsa, yani işgücü ve sermayenin fiyatları aşağıya düşmüyorsa ayarlama sorunu daha da ağırlık kazanır. Böyle bir durumda ne avantajlı olan sektörde ne de dışardaki teknik ilerleme yüzünden avantajını kaybeden sektörde üretim artar; belki de azalır, dolay-

ısıyla gelir ve istihdam düzeyi alçalır. Serbest ticaret iktisadi refahı arttırmaktan öte, bazı koşullar altında bunu azaltabilir de. Bu nokta, Lord Balogh tarafından belirgin bir biçimde ortaya konmuştur. "Eğer geleneksel yaklaşımdan, sermaye birikiminin etkileri ile faktörlerin gelirlerindeki artış, bir varsayımla, ortadan kaldırılrsa, teknik ilerleme ile ilgili sorunlar da ortadan kalkar... Bu model... tamamen tesadüfi ya da koşullandırılmamış (unbiased) teknik ilerlemenin etkisinin faktörler, arasında simetrik dağıldığı biçiminde bir kural getirmektedir. Şüphesiz, bu model de, bazı ülke veya bölgelerin bir tesadüf eseri zarar görebileceğini kabul etmektedir, ancak verilmek istenen izlenim bunun bir kural olmaktan çok istisnai bir durum olduğudur. Teknik ilerleme sürecinin devamlılığı ve bunun sermaye birikimi ile yakın ilişkisi üzerinde durulmamaktadır. Böylece, ilkel yöntemlerle ürettikleri ham maddelerin ihracatına dayanan fakir bölgelerin nisbi üstünlüklerinin sarsılmasıyla ortaya çıkan sonuç gözönüne alınmamaktadır." (24)

Bunun da ötesinde, "eşit olmayan bir iktisadi büyüme çerçevesinde, teknik ilerleme, sadece tarihi eşitsizlikleri artırmakla kalmamakta fakat fakir bölgelerin gelişmesi için önemli bir ayak bağı olmaktadır." (25)

Tarih bakımından, dış ticaretin, gelişmeyi kolaylaştırdığı gibi az gelişmişliği de yarattığı hakkında şüphemiz yoktur. Kaybedenler bundan kurtulmağa çalışırlarken; kazananlar, kazançlarının devamı için gerektiğinde sık sık silâha da başvurmuşlardır. Gerçekte, pek çok yazar, dış ticaret ve deniz aşırı yatırımların sömürgecilik ve emperyalizm ile birlikte geliştiğini belirtmişlerdir. Bazıları da, tamamen ters biçimde, bazı zamanlarda, sömürge halklarının uzun devrede dış ticaretin karşılıklı yararlarından faydalanmaları için zor kullanmak gerektiğini savunurlar; (26) fakat, açık olan bir şey varsa o da, Avrupa'nın dünyanın geri kalan kısmına ticaretini sokması buralardaki halkların çoğunluğunun refahı aleyhine olmuştur. Yoksa, serbest ticaretin iyiliğini bu halklara öğretmek için emperyalizmin gerekli olduğu biçiminde bir saçmalık gerekecektir.

(23) Bu kanodaki daha ayrıntılı bilgi için Bkz., Keith Griffin Underdevelopment in Spanbh Amerin, Allan and Unwin. 1969.

(24) T. Balogh ve P. Batacs "Fact and fancy in international economic relations", World Development, Februry, 1973 v» G. Haberler, "Goma Problems in the pure theory of International trade", Eeononte Journal, June, 1950.

(25) T. Balogh, op. dt.

(26) Sir John Hicks, "aşında, ticaret sömürgesi kurmak için kullanılan zor, sömürge kurulduktan sonra, bu ülkenin ticaretin genel kazancında yararlanamıyacak anlamına gelmez" diyor. "Ticaret, yerli halka yeni olanaklar getirecektir; bu da Ur anlamda kazançtır. Bunlar aynı zamanda fırsatlardan yararlanmayı da öğreneceklerdir, öğrenme süresince hatalar yapılabilir ve çok defa bu hıv<il>r pahalıya gelir. Ancak hatalara ve sonuçlarına rağmen genel gidisin herkese yararlı olduğunu reddedenvisyiz." A. Theory of Economic Mstory, Oxford University Press, 1969. 8. 51 - 3.

Üstelik geçmişte ve bugün olduğu gibi ticaretin gelişmesi teknik ilerleme ile beraberse bunun, fakir ve esnek olmayan ekonomiler üzerindeki sonuçları daha ağırdır. Kısa devrede teknik ilerleme bazı mallara ve üretim faktörlerine olan talebi azaltır ve istihdam edilemeyen faktörler yüzünden, yenilikler refahı yükselteceğine, düşürür. Bu nokta, serbest dış ticaretin başlıca savunucularından olan Sir John Hicks tarafından da kabul edilmektedir.

"... bir ülkede teknik ilerleme nedeniyle işsizlik, ötekinde de sermaye birikimi nedeniyle işgücü talebi artabilir. Tekstil fabrikaları nedeniyle işsiz kalan İngiliz ev dokumacıları, bir süre gezdikten sonra, sonunda bir iş bulabildiler, fakat aynı süreç sonunda işsiz kalan Hintli dokümanlara ne oldu? Denebilir ki, onlar için de bir yerde bir iş vardır, ancak bu işin Hindistan'da olması gerekmiyebilir. Fakir ülkenin iş olanakları da dardır ve muhtemelen bu olayın tahribatı çok uzun sürecektir, bugün de yann da, teknik ilerlemenin geriletme (backwash) etkisi benzer her yerde hissedilecektir." (27)

V. MUKAYESELİ ÜSTÜNLÜĞÜN DİNAMİK YANLARI

Mukayeseli üstünlüğün statik bir olay olmadığı ve kimsenin de bunu iddia etmeğe çalışmadığı bellidir. Ancak bir çok yazar, bunun ağır ve tesadüfi bir biçimde değiştiğine işaret etmektedirler. Oysa, biz aksini düşünmekteyiz : Mukayeseli üstünlük, özellikle, teknik ilerleme sonucunda hızla değişebilir ve bu değişme sistematik bir biçimde zengin ülkeler lehindedir. Ticaret hadleri iki faktör açısından devamlı olarak zenginlerin lehine gelişmektedir. Bunun nedeni, zengin ülke ihracaatının, özellikle hızla artan modern sektörlerde, bilgi - yoğun, ileri teknoloji mallarından meydana gelmesidir. (28)

Az gelişmiş ülkelerle karşılaştırılırsa, zengin ülkelerdeki teknik elemanların en büyük kısmı üretimde, özellikle imalat endüstrisinde çalışmakta ve sadece üretimle kalmayıp araştırma+geliştirme (A+G) ve yönetimde görev almaktadırlar. A.B.D.'de, mühendis ve bilim adamlarının % 79 ve entüstri kesimindedir; geri kalanlar da hükümet dairelerinde ya da üniversite de olmakla beraber doğrudan ya da

dolaylı bir biçimde teknik ilerlemenin akışını artırmakla yükümlüdürler. (29)

Zengin ülkelerdeki araştırma, endüstrinin bir kaç dalında ve nispeten az sayıda firmada yoğunlaşmıştır. OECD'nin bir çalışması, 1963 - 1964 yılında ABD imalat endüstrisindeki toplam (A + G) harcamalarının % 76.1'nin 3 sektörde yoğunlaştığını gösteriyor; uçak ve uzay (% 38.3); elektronik (24.8); kimya (% 13.0). Araştırma programlarının hacmine göre en büyük 8 firma toplam endüstriyel A + G harcamalarının % 35'ni, 40 firma da % 70'ni gerçekleştirmektedir. (30) Eğer A.B.D.'deki 5 endüstri alınır, A + G harcamalarındaki yoğunlaşma % 89.4'e ulaşmaktadır. Bu endüstriler A.B.O. imalat mallarının satışının % 39.1'ni, ihracatının da % 72'ni temsil etmektedirler. (31) Başka bir deyimle, araştırma sadece zengin ülkelerde değil, bu ülkelerin yüksek ihracat gücü olan bir kaç endüstrisinde yoğunlaşmaktadır.

Bu rakamlar da, ispatlamasa bile, dünya ticaretini belirleyen başlıca faktörün, gelişmiş ülkelerdeki yenilik ve araştırmalar için yapılan harcamaların hacmi ve kompozisyonu olduğu, biçimindeki, varsayımın tutarlıdır. Eğer bu görüş doğrudur, az gelişmiş ülkelerin, kendi dışlarında yaratılan sürekli bir dinamik sürece edilgen olarak uymaktan başka yapacakları birşey kalmıyor demektir. Bazı ülkeler, bu süreçte daha rahat uyabilirken bazıları başarısız olabilir. Başarısızlık durumu, ülkenin dış ticarete bağlılığının ölçüsü ve niteliğine göre bazılarında daha ciddi sonuçlar verebilir. Ancak, bütün fakir ülkelerin gelişme durumu, gelişmiş ülkelerin, kendi mallarına rakip mallar üretme olanakları ile doğru orantılı olarak sürekli bir tehdit altındadır.

Yine de, herhangi bir zamanda dış ticarete konu olan fiziki malların, bir şekilde mukayeseli üstünlüğü yansıtacağı söylenebilir. (32) Tabii ki, bununla malların değişim değerlerinin eşit olduğunu söylemek istemiyoruz. Eşit ya da denk değişim hadleri, ancak bütün dünyada tam rekabet piyasası geçerli ve bütün malların fiyatları marjinal sosyal üretim maliyetlerine eşit olursa yani malın özel ve sosyal değeri arasında bir fark kalmazsa ortaya çıkabilir. Bunun da muhakkak istenebilir bir durum olduğunu iddia edemem. Örneğin, gelir dağılımı daha da kabul edilmeyecek bir biçim alabilirdi. Eşit değişim had-

(27) İbid. S. 165.

(28) Bu alanda artan literatüre örneği: M. Posner, "International trade and technical change", *Oxford Economic Papers*, Oct. 1961; R. Vernon, "International Investment and International trade in the product cycle", *Quarterly Journal of Economics* May. 1966; G. O. Hufbauer, *Synthetic Materials the Theory of International Trade*, Duckworth, 1966; M. Posner, "Technical Change, International trade and foreign investment", *Unfashionable Economics* içinde; F. Stffvart, "Trade and Technology", P. Streeten (Ed), *Trade Strategies for Development*, Macmillan, 1973 içinde.

(29) R. W. Klein, "A. Dynamic theory of comparative advantage", *AER*, March, 1973.

(30) OKCD, Gaps in Technology, Analytical Report Paris, 1970.

(31) W. Gruber, D. Mehta and R. Vernon, "The R and D faktör in international trade and International investment of US. industries", *Journal of Political Economy*, February, 1967.

(32) *Pek tabii* ki mukayeseli üstünlük, gümrükler kotalar karteller vb. nedeniyle artıp azalmaktadır.

leri, dünya ekonomisinin Pareto optimumuna vardığını ve monopol rantının olmadığını varsayar. Ancak, geliştirmeye çalıştığımız teorinin sonuçlarından birisi, başlangıçta tam rekabet piyasası olsa bile bunun zaman içinde devam edemeyeceğidir. Teknik ilerlemenin bir kaç ülkede yoğunlaşması, modern endüstri ve firmaların endüstrileri monopolcü biçimlerde yeniden örgütlemeleri, yenilikçi girişimlerin ürün fiyatlarında kaçınılmaz bir monopol rantı yaratmaktadır. Fiyatlardaki monopol unsuru, değişim değerini yeniliğin meydana geldiği zengin ülkeler lehine çevirirken, ürünleri genellikle rekabetçi piyasalarda satılan fakir ülkelerin gelişmeleri bir kez daha aksamaktadır. (33)

Yeni ürünlerin çok uluslu firmalar tarafından örgütlenen eksik rekabet piyasalarda işlem görmesinden doğan eşit olmayan değişim hadleri sorunu, Sanjaya Lal I, haklı olarak, ağırlık vermektedir. (34) Gerçekten de, böyle durumlarda, fiyatı, rekabet koşulları değil, büyük monopolcü girişimlerin fiyatlama politikaları belirlemektedir. Çok uluslu firmalar, dikey bağlanmış operasyonlarla, az gelişmiş ülkelerden, teknoloji rantı biçiminde artık değerleri ele geçirebilecek güçtedirler.

Çok üzerinde durulmamakla beraber, 1970'de, A.B.D.'nin toplam mamul mal ticaretinin üçte biri firmalar arasında yapılmıştır. Bu tip ticaretin, nisbi önemi giderek artmaktadır. Başka bir deyimle, dünya yüzünde az veya çok rekabetçi piyasalardaki, rakip firmalar arasındaki geleneksel ticaretin önemi giderek azalmaktadır. Endüstri ülkelerinde teknik değişimler pazarlama ve üretimdeki değişimlerle birlikte gerçekleşmektedir. Satışlar, doğrudan ihraç biçiminde değil dış ülkelerdeki iştirakçi firmalar yoluyla, yapılmakta; dikey bağlantılar teknolojik ilerlemenin kazançlarının dünya yüzüne eşit bir biçimde dağılmasını önliyerek, kazancın yenilik yapan firma içinde kalmasını sağlamaktadır. Üretim maliyetindeki azalmalar fiyatların düşmesine değil fakat pek az sayıda ülkede üretim faktörlerine ödenen miktarların artmasına sebep olmaktadır. Böylece, zengin ülkeler, fakir ülkeler yararına araştırmalar da yap-salar, bu eşit olmayan değişim hadleri, daha doğrusu, çok uluslu firmaların fiyatlama politikaları yüzünden bu araştırmalardan beklenen yararların hiç

biri doğmaz ya da sadece bir bölümü az gelişmiş ülkelere aktararak bir fayda sağlayabilir.

VI. KALİFİYE İŞGÜCÜNÜN ULUSLARARASI HAREKETLİLİĞİ

Uluslararası eşitsizlik sadece mal akımları ile değil, üretim faktörlerinin hareketiyle de yayılır. Bu klasik görüşe ters düşen bir durumdur. Genel görüş, herhangi bir üretim faktörünün bol olduğu ve dolayısıyla iyi bir fiyat bulamadığı ülkede, kıt olup, iyi fiyat bulunduğu ülkeye hareket edeceği biçimindedir. Buradaki varsayım faktörlerin ülkeden ülkeye serbestçe hareket edebildikleridir. Bu süreç, sermaye kırı ile işgücü ücretleri ülkelerde aynı düzeylere gelinceye kadar devam edecek ve böylece, "faktör fiyatlarının eşitlenmesi" sonunda ülkeler arasında gelir eşitsizliğini de azaltacaktır.

Hızlı teknik ilerlemenin bir kaç ülkede yoğunlaşması bu ortodoks görüşü zedelemektedir. Teknik ilerleme nedeniyle, zengin ülkelerde faktörlerin verimliliği artmakta gelir düzeyi yükselip, ekonomi büyümektedir. Bu süreç, kümülatif olarak eşitsizliği çoğaltan bir olaydır. Ve sonucunda, teknik bakımdan ileri ülkeler az gelişmiş ülkelerdeki kıt fakat hareketli bütün kaynakları kendine çekmektedir. (35) Yani, sermaye ve kalifiye işgücü zenginlerden fakirlere değil fakirlerden zenginlere akmakta, uluslararası eşitsizlik artarak az gelişmişlik yerleşmektedir.

Bu alanda, beyin göçü bir örnek olaydır. Doktor, mühendis ve bilim adamlarının ücretleri zengin ülkelerde, fakirlere göre çok fazla olduğu için, sayıları zenginlerde daha fazla olmasına rağmen, fakirlerden zengin ülkelere, bir beyin göçü olayı vardır. Bu olay sonunda kalifiye personel, kıt olduğu ülkede daha da azalmakta, bol olduğu ülkede ise artmaktadır. TABLO'dan görüleceği gibi, A.B.D. her yıl binlerce meslek sahibi insan çekmekte, diğer Avrupa ülkeleri de bu güçten pay almaktadırlar.

TABLO 2. (*) AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDEN ABQ'YE BEYİN GÖÇÜ. 1962-1969

Doktor, dişçi ve cerrahlar	12.805
Temel bilimciler	6.528
Sosyal bilimciler	1.674
Mühendisler	19.358

- (33) Bu teori, ticaret hadlerinin devamlı olarak fakir ülkeler aleyhine bozulacağını öngörmüyor. Hatta, bu ülkelerin ticaret hadlerinin iyileşmesi bu teorik çerçeve içinde tutarlıdır; yani, zengin ülkelerde ihraç mallarının marjinal maliyetleri, fiyatlarından daha hızlı düşüne (teknik ilerleme nedeniyle) ticaret haddi aleyhlerine dönmüş olur. Bu teori fakir ülkelerin tek faktörlü ticaret hadlerinde bir düzelmeye de imkân veriyor. Ancak, çift faktörlü ticaret hadleri yani ticaret kazancının dağılımı zengin ülkeler lehine gelişecektir Bu anaHrimlin. A. Emmanuel. *Unequal Exchange: A study of the Impertelism of Trade*, Monthly Review Press, 1972'deki analizle ortak bir noktası nımdığımız da burada belirtmeliyiz.
- (34) Sanjaya Lal, "Transfer-pricing by multinational manufacturing firms", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, August, 1973.
- (35) Kümülatif dengesizlik, zengin ülkelerin, düz işçilerin kendilerine göçetmeine karşı koyduğu engellerde daha da artmaktadır.
- (*) KAYNAK: J. Bhagwati ve W. Dellafer. "The brain drain and income taxation" *World Development*, February, 1973.

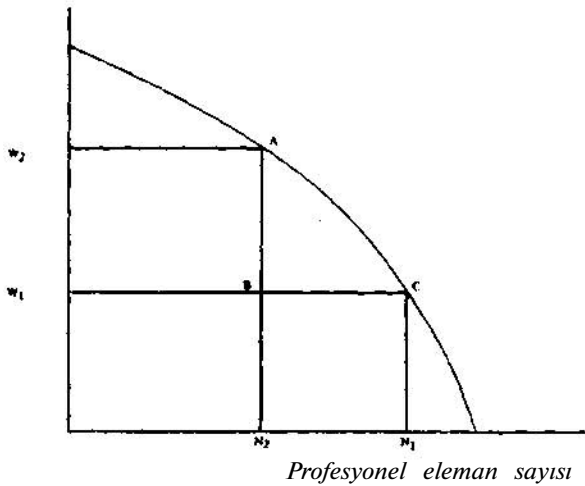

Fakir ülke meslek sahiplerinin zengin diyarlara göçünün bir takım sonuçları vardır: Birincisi, göçmenlerin gelirlerinin yükselmesidir. İkincisi, göçün marjinalden öte bir önemi varsa, az gelişmiş ülkedeki artık değer (economic surplus) ve dolayısıyla geri kalan nüfusun gelirlerinin azalmasına sebep olmalıdır. Üçüncüsü, sınırlı da olsa bazı ücretler gelişmiş ülkelerdeki düzeylere çıkabilir, bu da, fakir ülkede daha büyük bir gelir eşitsizliğine ve profesyonel olmayan nüfusun yani fakirlerin hayat standartlarının daha da düşmesine yol açan bir durumdur. Böyle bir durum sonucunda sosyal kaynakmalar ve çatışmalar ortaya çıkacaktır.

Bu etkilerin bazıları ŞEKİL 1'de gösterilmiştir. Başlangıçta, az gelişmiş bir ülkede, sosyal marjinal üretimlerine eşit (W_1) ücreti alan (N_0 sayıda profesyonel eleman olduğunu varsayalım. Eğer ($N > N_0$) sayıda eleman göç ederse milli gelir ($A - N_2 - N_1 - C$) kadar azalacaktır; bunun ($6 - N_1 - N_2 - C$) kadar göç edenlere ödenen kısımdır. Geri kalanların geliri de (ABC) kadar azalmıştır. Sonuç olarak, göç edenler hariç halkın durumu kötüye gitmiştir.

Geride kalan (N_2) sayıdaki elemanın ücreti de (W_2) yükselecektir. Böylece, gelir eşitsizliği artacaktır. Tabii bir verimlilik artışı da olmadığı için profesyonel elemanların ücret artışını halkın geri kalan kısmı ödemektedir. (Çünkü, bu gelir artışı, elemanların kıtlığından ileri gelen bir kıtlık rantıdır.) Şekil 1, bu elemanların aldığı ücret toplamının ($W_2 - W_1$) kadar arttığını göstermektedir. Bu miktar, aynı zamanda profesyonel olmayan elemanların, gelir dağılımındaki değişime nedeniyle uğradıkları kayba da eşittir. Başka bir deyimle, profesyonel olmayan elemanlar iki yönlü bir kayba uğramışlardır:

Profesyonel elemanın sosyal marjinal üretimleri

(•) Oellr etkisi: incozne eMect; dağıtım etkisi: distributon effect.

(••) KAYMAK : US. Department of Commerce, Survey of Current Buaipeu NovttmUr 1972.

(36) Information Dvlsion of the Treasury, Economic Progre Report, No. 40, June, 1973.

Gelir etkisi (ABC) ve dağılım etkisi ($W_2 - W_1 - AB$).
(*) toplam kayıp ikisinin toplamıdır: ($W_2 - W_1 - AC$).

V». FİNANS KAPİTALİN HAREKETLİLİĞİ

Beyin göçü çağdaş dünya ekonomisinin önemli özelliklerinden biridir. Aynı şekilde, önemli bir olay da finans kapitalin uluslararası hareketleridir. Yukarıdaki analiz bu olaya da uygulanabilir. Ancak, finans kapitalin fakir dünyadaki rolü hakkındaki gerçekler ve efsaneler birbirine karışmıştır.

Fakir ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımların büyük kısmı petrol gibi ham madde sektörüne değil fakat imalat sektörüne akmaktadır. Örneğin, ABD'nin, Latin Amerika'deki özel imalat sektörü yatırımlarının toplam yatırım miktarı içindeki payı 1957, % 10.7 iken 1967'de % 60.5'e çıkmıştır. Bu dramatik değişimin ötesinde bir başka gerçek de yatırımların hızla artmaması, sadece sektörel dağılımın değişmesidir. Fakir ülkelerin zenginlerden aldığı sermaye, tablodan da görüleceği gibi gülünç bir miktardır.

TABLO 3. (**). ABD'nin ÜLKE DIŞI İMALAT SEKTÖRÜ YATIRIMLARI (1971)

	Miktar (Milyon \$)	Pay (%)
Gelişmiş ülkeler	29.483	83
Az gelişmiş ülkeler	5.991	17
Toplam	35.475	100

ABD'nin 1971 yatırımlarının % 17'si az gelişmiş ülkelere fakat nispeten daha az fakir bölgelere gitmiştir. Az gelişmiş ülkelerdeki ABD, İmalat sektörü yatırımlarının % 83 (4598 milyon \$) Latin Amerika'da 1.000 milyon \$ dan az bir miktarı da Asya ve Afrika'nın daha fakir ülkelerine yönelmiştir. İngiliz yatırımları da benzer bir eğilim göstermektedir: 1971 yılı doğrudan yatırımlarının (petrol ve portfolyo yatırımlar hariç) % 12'si az gelişmiş ülkelerde, % 88'i zengin ülkelerde toplanmıştır. (36)

Yatırımların zengin ülkelerde yoğunlaşmasının nedeni, bu ülkelerde kârların daha yüksek olmasıdır. Bu bulgu, geleneksel teorisin sonuçlarına ters düşmektedir. Klasik İktisat teorisi, sermayesi kıt olan ülkelerde, bu kıtlık nedeniyle kâr hadlerinin daha yüksek olacağını öngörür. Kâr yüksek olacağı için da sermaye, zengin ve sermayesi bol ülkelere fakir ülkelere akacaktır. Bu durumda klasik teori yanlıları, siyasi belirsizlik ve risk gibi mazeretler ileri sürmektedirler. Ancak, bize kalırsa, devamlı teknik ilerleme nedeniyle, zengin ülkelerde sermayenin kârı, tabii

olarak yüksektir. (37) Eldeki basit veriler bile bu görüşle tutarlıdır.

TABLO 4. (*) ABD, ÖZEL DIŞ YATIRIMLARININ KÂR HADLERİ 1965 -1970 ORTALAMASI (Yüzde olarak)

Ülke veya Bölge	Kâr	Haddi
	İmalât Endüstrisi	Diğer Endüstriler
Japonya	21.8	17.2
İngiltere	14.4	12.6
Ortak Pazar	12.1	7.8
Diğer Batı Avrupa ülkeleri	10.6	17.6
Avustralya, Yeni Zelanda,		
Güney Afrika	11.0	12.7
Kanada	7.8	6.6
Latin Amerika,	9.9	7.7
Diğer Az Gelişmiş		
Bölgeler	U 5	10.9

Tablo 4'deki verilere göre, ABD. yatırımlarının büyük kısmının yöneldiği Latin Amerika'da kâr hadleri, Kanada hariç, zengin bölgelerdekenden düşüktür. Üstelik, Latin Amerika'da yabancı sermaye kâr haddini yükseltmek için, vergi indirim, sübvansiyonlar, gümrükler v.b. koruma tedbirleri de uygulanırken... Ancak bu veriler de, İddiamızı desteklemek için yeterli sayılmıyabilir. Çünkü tablodaki kâr hadleri ortalama kâr hadleridir. Neo-klasik varsayımı (ve kendi vareayımızı) test etmek için, muhakkak, marjinal kâr hadlerini bilmemiz gerekir. (38) Fakat, risk bir yana bırakılsa bile, kârlar transfer-fiyatlarının yüksekliğinden doğmaktadır. Sonuç olarak, kâr hadleri zengin ülkelerde daha yüksek olmakta ve bu da zenginlerin diğer zengin ülkelerde yatırım yapmalarının nedenini açıklamaktadır.

Gelişmiş ülkelerde kâr hadlerinin yüksek olması, az gelişmiş ülkelerdeki tasarrufların ve sermayenin de buralara kaymasına yol açmaktadır. Böylece, fakir ülkeler, zaten kıt olan sermayelerini bir de bu yolla zenginlere kaptırmaktadırlar. (39) Bu açıkça, uluslararası gelir eşitsizliğini çoğaltan ve yerleştiren bir gelişmedir. Uluslararası ekonomide (çok defa da bir ekonomi içindeki bölgeler arasında) görülen bu kutuplaşma teknik ilerlemenin nite-

liği ve ortaya çıktığı yerlerin özellikleri ile kapitalist ekonomi sisteminin kendine özgü hareketliliğinden doğan kümülatif sürecin yarattığı bir olgudur.

Sermayenin akışı ile ilgili sistemin nasıl çalıştığını basit bir şekil üzerinde gösterebiliriz. Yatay eksen, zengin ve fakir ülke için kişi başına tasarruf ve yatırım akımı ölçülmektedir. Dikey eksen ise yüzde olarak yatırım kâr hadleri ölçülüyor. Tasarrufların faizleri ile yatırımların gelirleri eşit sayılmakta, tasarrufları yatırıma çevirme maliyeti söz konusu edilmemektedir.

Başlangıçta dünya ekonomisi dengededir. Yatırım kârı (r_0) zengin ve fakir ülkede eşit olduğundan tasarruflar herhangi bir yöne hareket etmemektedir. Her ülkedeki kişi başına yatırım, tamamen, tasarrufların miktarına, bağlıdır. Tasarruf edilen miktar da, aslında kâr haddine bağlı olduğu halde, burada basitlik amacıyla kâr haddinden bağımsız sayılmıştır.

Şimdi, zengin ülkede araştırma çalışmaları sonucunda ortaya çıkan teknik ilerleme nedeniyle (İp) yatırım çizgisi (İp) ne kaymakta ve zengin ülkedeki yatırımların kâr haddi (r_1) dan (r_2) e yükselmektedir. Zengin ülkede ortaya çıkan ilerlemeler, fakir ülkelerin ürettiği malların aleyhine bir durum yaratıldığından, fakir ülkedeki yatırımların verimliliği azalacak, yatırım çizgisi (İp') den, daha aşağıya, (İp'') e kayacak, dolayısıyla, bu ülkedeki kâr haddi (r_1) dan (r_2) e düşecektir.

Daha önce eşit olan yatırım kârları, şimdi, teknik ilerleme nedeniyle, İki ülke arasında (r_1 , r_2), kadar farklıdır. Bu fark bir dengesizlik durumu yaratmakta, bu farkı kapatmak için de fakir ülkeden zengine sermaye akımı başlamaktadır. Bu akım, fakir ülkedeki (AB) tasarrufuna eşittir ve böylece (sp) eksenine (sp') ne zengin ülkedeki (Sr) eksenine (Sr') ne kaymaktadır, (ab = A6). Tekrar, bunun sonucunda fakir ülkedeki yatırım kârları (r_3) den (r_4) e yükselirken, zengin ülkede (n) den (r_1) e düşecektir. Tabii, pratikte hiç bir zaman dengeye varmak mümkün olmayacaktır. Çünkü, teknik ilerleme ve diğer olgular sistemi devamlı olarak bozacaktır. Başka bir deyimle, zaman içinde, yatırılabılır fonların gelişmiş ülkelere ısrarlı bir kaçıışı vardır.

(37) Az gelişmiş ülkelerde kâr hadlerinin düşük almasının nedenleri arasında diğer faktörlerin arzudaki dar boğazlar ve bu faktörlerin bir kısmının yokluğu sayılabilir, örneğin, enerji latufu ya da İnşaat malzemelerinin ulaşımındaki güçlükler bütün endüstrilerinin Mrhnm mltahlılr. Bunun da ötesinde, darboğaz, özellikle, ticarete konu olmayan mal ve hizmetlerde görülüyorsa, yatırımın devreye girmesi gecikebilir, ham maddeler bulunamaz v.b. Bu nedenleri* kâr hadleri düşer ve müteşebbislerin tahminleri kötümserteslr.

( ) KAYNAK: US. Department of Commerce Survey of Current Busineu, October, 1973.

(38) John Dunning, 1960-1965 dönemi İngiliz deniz asını yatırımlarının (petrol, fcanlrnrılılr ve sigorta hariç) marjinal kâr hadlerini az gelişmiş tllkeler tein % 7.1, gettonla ülkeler için % 12.6 bulmuştur. Bkz., J. H. Dunning, Studica İn International Investment, George Ailen and Unrhl, 1970, S. 67, 66.

O< > örneğin, 1966 yılı sonu itibariyle, meşhur (sonradan batan) Investora Overseas Bervices'io 500 m. | dan fazla olan fonlarının en az % 40 ı az gelişmiş ülkelerden gelmişti. Bkz. C. Raw, et al., De you Şlnccrsly Want to Be Rich?. Penguin, 1972.

Bir çok iktisatçı, kaynakların bu şekilde ters yönde akarak eşitsizliği artıracığını öngörmektedir. Bu akışın etkileri de çarpık (asimetrik) olmaktadır. Fakir ölkelerden gelen kaynaklar zengin ülkede kişi başına yatırımın küçük bir kesimini teşkil ederken bu kaynak fakir ülkede kişi başına önemli bir yatırım kaynağının kaybı anlamına geliyor. Zengin ülkeye ancak marjinal bir katkıda bulunan bu kaynak akışı durdurulmazsa, fakir ülkelerin durumu hiç onarılmıyacak kadar kötüye gidecektir. (40) Bunu, Şekil 2'deki terimlerle belirtirsek:

$$ab/Ob < A\bar{i}/AO$$

Son olarak, fakir ülkeden zengine yapılan tasarruf transferinin, fakir ülkedeki sermaye kârlarını yükseltmesi üzerinde durulm. Bu değişiklik, fakir ülkede sermaye sınıfı lehine gelir dağılımını daha da bozacaktır. Başka bir deyimle, fakir ülkedeki yoksul sınıflar (mülkü olmayanlar) iki yönden kayba uğrayacaklardır. Ülkedeki yatırılabilir artık değer-

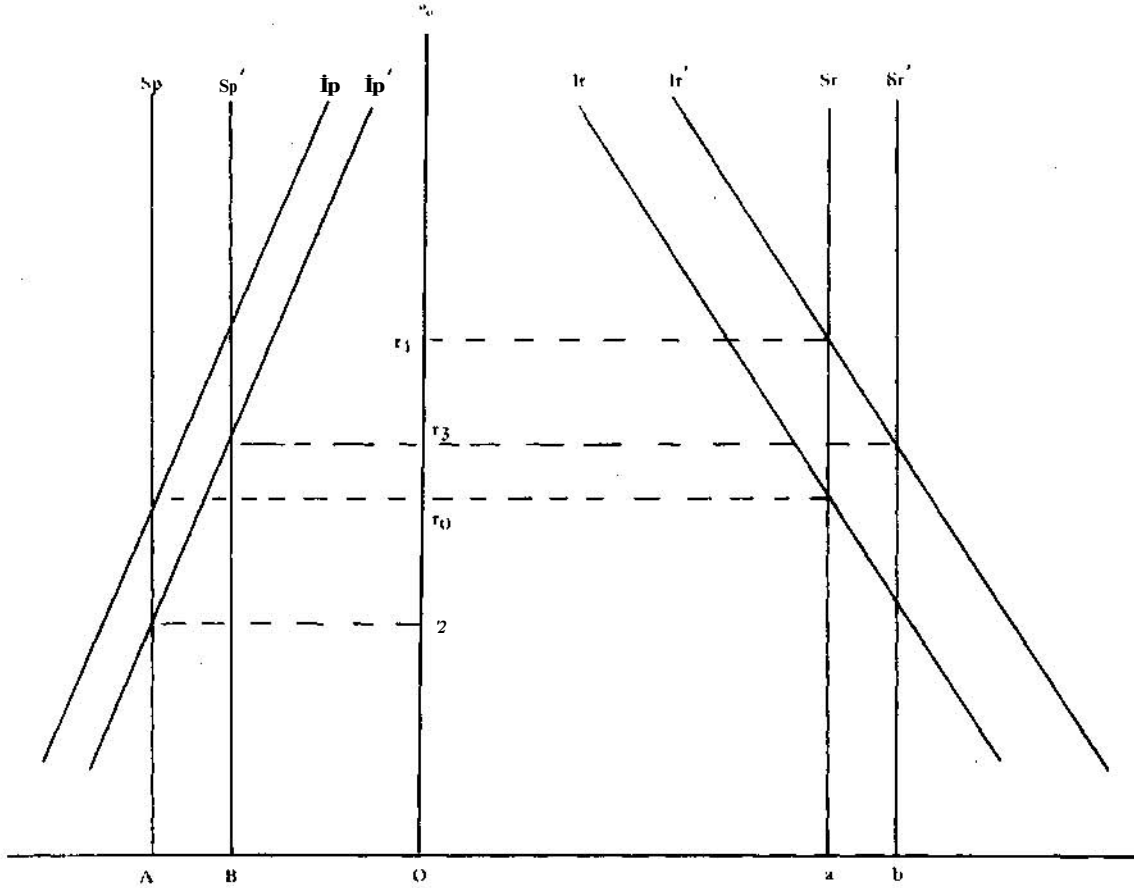
ler (investible surplus) zengin ülkeler tarafından emilmiş olacak, ikincisi de geri kalan milli gelirin dağılımı, eskisine göre, kendi aleyhlerine daha da bozulmuş olacaktır. Uluslararası sermaye hareketleri, kalifiye eleman göçü gibi, az gelişmiş ülkelerde kişi başına milli geliri düşüren ve gelir dağılımını bozan bir etki yaratmaktadır.

VIII. DOĞRUDAN YATIRIMLAR

Yukarıdaki analiz, tasarrufların ve finans kapitalin coğrafi hareketliliği ile ilgiliydi. Çok uluslu firmaların kendi ülkeleri dışındaki doğrudan yatırımları üzerinde durulmamıştı. Yine bu bölümde, yatırım kârlarının zengin ülkelerde daha fazla olması nedeniyle, tasarrufların daha yüksek kazançlar aramak için az gelişmiş ülkeleri terkettiğini söylemiştik. Zengin ülkelerdeki yüksek yatırım gelirlerinin nedeni sermaye kıtlığı değil fakat bu ülkelerde devamlı yeni ürünle ve üretim tekniklerinin ortaya çıkması ile yaratılan yatırım olanaklarının çokluğu idi.

Fakir Ülkeler

Zengin Ülkeler

(40) Az gelişmiş ülkelerden zengin ülkelere sermaye akışı, bu ülkelerin ödemeler dengesini de bozmaktadır. Bu bozma etkisi çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir ve kargılında da çeşitli tedbirler alınır: döviz rezervleri eriyebilir, toplam talep (asggregate demand) azalabilir, dış yardım ihtiyacı ve borçlanmalar artabilir; yabancı yatırımları çekmek için ilâve teşvik tedbirleri gerekebilir; sermaye akışlarının kontrolü siddetlendirilebilir; devalüasyonlar, gümrük tarifeleri, sübvansiyonlar vb. yoluyla ihracatı teşvik, ithalâtı kısıtlama tedbirleri getirilebilir.

Böylece, zengin ülkelerdeki yatırım kârlarının, en azından bir bölümünün, teknoloji (knowledge) nedeniyle doğan bir monopol rantı olduğu söylenebilir. Daha genel bir biçimde de, yeni bilgi yaratma yoluyla, zengin ülke firma ve yurttaşlarının ister zengin ülke tasarruflarından isterse fakir ülkelerden gelsin, yatırdıkları sermayelerin kârlarının yükseleceği anlamındadır.

Gelişmiş bir ülkedeki ticari bir kuruluş, bir yeniliği piyasaya çıkarıp, bundan kâr sağlamak isterse çeşitli yollara başvurabilir: Kendi ülkesinde üretim dış ülkelere de ihraç edebilir; dış ülkelerde doğrudan yatırım yapabilir; ortaklık kurabilir; patent, lisans ve know-how satabilir. Firmanın hangi yolu seçeceğini etkileyen pek çok faktör vardır; fakat, bu faktörleri ve nasıl işlediklerini ayrıntısıyla incelemek bu yazının çerçevesi dışında kalmaktadır. Eğer analizimiz doğru ise, çok uluslu firmalar az gelişmiş ülkelerde, yerli sermayedarların elde ettiklerinden daha fazla kâr elde etmek amacıyla yatırım yaparlar, (bu yatırım yapmanın ekonomik şartıdır), ancak yabancı sermayenin aldığı, sermaye kârından öte, kıt ve monopol haline getirilmiş teknolojik bilginin rantıdır.

Ne yazık ki, bu varsayımı destekleyecek fazla bir veriye sahip değiliz. Mevcut veriler, yine de, görüşümüzü bir ölçüde desteklemektedir. Örneğin, Hindistan'da yapılmış bir çalışma, yabancıların kontrol ettiği 336 firmalık bir örnekleme ile 1944 firmalık Hint firmaları örnekleme arasındaki kâr hadleri karşılaştırmasında, yabancıların % 50 civarında daha fazla kâr ettiğini ortaya koymaktadır.

TABLO 5. (') HİNDİSTAN'DA GAYRİ SAFİ SERMAYE KARLARI, 1966-1967 VE 1967-1968 YILLARI ORTALAMASI

(Yüzde olarak)	
1.944 Yerli (Hint) firma	8.0
366 Yabancı firma	11.8

Yabancı firmaların kârlarının kaynakları, Kolombiya ekonomisi için toplanmış verilerden daha da açık bir biçimde görülebilmektedir. TABLO 6'da, 53 yabancı imalât firmasının vergiden sonraki kâr hadleri çeşitli durumlara göre, öz - varlıklarının % 8.4 ilâ % 52.0 oranında değişmektedir. Sermaye kârları, royalty ve firma-içi satışlardan kazanılan miktarlar

yanında çok düşük kalmaktadır. Çok önemli bir nokta da, toplam sermayenin yani öz varlık artı uzun ve kısa vadeli borçların kâra oranının % 2.2 gibi çok düşük bir düzeyde olmasıdır. (41)

TABLO 6. (**) KOLOMBİYA'DA 53 YABANCI İMALÂT FIRMASININ KÂR HADLERİ, 1966 -1970 ORTALAMASI

Kavram	Kâr Haddi
1) Vergiden sonraki kâr beyanı, öz varlığın yüzdesi olarak.	6.4
2) Vergiden sonraki kâr artı royalty ödemeleri, öz varlığın yüzdesi olarak.	13.1
3) Vergiden sonraki kâr artı royalty ödemeleri artı firma-içi ithalâtтан doğan yüksek fiyatlama, öz varlığın yüzdesi olarak.	52.0
4) Vergiden önceki kâr artı royaltiler artı öz varlık üzerinden hesaplanan faiz ödemeleri artı uzun vadeli borçlar artı banka kredileri.	9.3
5) Vergiden önceki kâr artı royaltiler artı öz varlık üzerinden hesaplanan faiz ödemeleri artı uzun vadeli krediler artı kısa vadeli krediler.	2.2

Böylece, yabancı imalât firmalarının bazılarının bu ekonomiden elde ettikleri kârın, sermayesi kıt bir ekonomiye sermaye temin etmek biçiminde bir hizmet sonucu değil fakat kendi ülkelerinde yaratılmış olan teknolojik bilginin monopol rantından İleri geldiği anlaşılmaktadır. Bu 53 firmaya sağlanan Kolombiya sermayesinin (krediler) kârı çok düşük (hatta bazı durumlarda negatif) iken, yabancı teknolojinin kârı çok yüksek olmuştur. Bunun sonucu, bu firmaların yarattığı katma değer en büyük kısmı yabancılar gitmiş, Kolombiya ekonomisi bundan çok az yararlanmış. Gerçekte, bazı durumlarda yabancı sermaye o ölçüde korunmuştur ki, yabancıların göturdükleri miktar gerçek katma değer yani bütün girdiler ve çıktılar kendi sosyal fırsat maliyetleri ile hesabedildiklerinde elde edilecek katma değer çok üstünde olmuştur, işte, böyle durumlarda Kolombiya ekonomisinin kaybı mutlaklır.

(•) KAYNAK: Prabhat Patnalk, "Private corporate Industrial Investment in India, 1947 -1967 Factors affecting İta sise, cyclical fluctuathm and sectoral dıstrıbutıon, D. Phıll. thesis, Oxford University, 1973.

NOT: Karlar amortisman düşölerek fakat vergiden önce hesaplanmıştır.

(41) Arnold HarberBer, Kolombiya'da toplam sermaye (özel ve kamu, imalât ve dışer sektörlör İçin) kârını, yapılan varsayımlara bağlı olarak % 8.3 ile % 10.4 arasında tahmin etmıştır. Bkz. Project Evaluatıon, Macmillan, 1970, Sn. 6, TABLO 6. 18 ve 6. 20.

(••) KAYNAK: Dantel Chudnovsky, Forebcn manufacturing firmas* behavıour İn Colombia: A study of the İnfluonce of technotogy, adırtıtsıng and fınanclng upon fırtıtabıltıy, 1986 -1970, D. PhU, thesis, Oxford University, 1973. Ch. HL

NOT : (3) nolu kavram, IQ'u ilâç Mrma« olan 13 «rma örneđine dayanmaktadır.

IX. ÖZET

Bu yazıda, uluslararası iktisadi ilişkilerin bazı ülkeleri nasıl olup nisbi ya da mutlak olarak zarara uğrattığını açıklamaya çalıştık. Ağırlık verdikleri konuların, kullandıkları yöntemlerin, hatta ortaya koydukları temel sorunların farklılığına rağmen, ele aldığımız dış ticaret teorilerinin üzerinde birleştikleri bir nokta vardır; o da, menfaat çatışmasının bir çıkış noktası olduğudur. Oysa birçok iktisatçının benimsemiş olduğu varsayım, iktisadi ilişkilerde, menfaat uyumunun önde geldiğidir. Böylece, ne bir iktisadi bağımlılık, ne bir yeni sömürgecilik ya da emperyalizm ile ilgili bir iktisat teorisine gerek kalmamaktadır. Bu olaylar politik, sosyolojik ve kültürel nitelikte olup, iktisadi ilgilendirmez.

Tabii, bu tez bize tamamen ters düşmektedir. Ulusal devletlerden meydana gelen bir kapitalist dünya sistemi içinde hızlı bir teknik ilerleme yaşayan gelişmiş ekonomiler fakir ülkelerin en kıymetli kaynakları olan yetişmiş insan gücüne ve yaratılan artık değerlere bir şekilde el koymaktadırlar. Ticaret, göçler, uluslararası sermaye hareketleri yoluyla ülkelerarası eşitsizlik büyüme ve bu durumda da kitlelerin yaşam düzeyleri mutlak olarak düşmektedir. Gerçekte, bana kalırsa, az gelişmişlik kapitalizmin bir ürünü olarak anlaşılmalıdır; sonucunda bir ekonomi kendi öz kaynaklarından mahrum kalmakta, zor yoluyla ya da tahrip edilerek ele geçirilen kaynaklar nedeniyle içine düştüğü fakirlik, onu az gelişmişler arasına katmaktadır. Yapısal fakirlik yani az gelişmişlik kapitalist sisteme özgü güçlerin hareketlerinin doğal bir sonucudur.

Birinci bölümde, hemen bütün araştırma ve geliştirme harcamalarının zengin ülkelerde yapıldığını ve bu araştırmaların bazı durumlarda fakir ülkelere zararlı olabileceğini gösterdik.

İkinci bölümde, zengin ülkelerin büyümesinin esas olarak teknik ilerlemeye dayandığını, fakir ülkelerin büyümesinin ise sermaye birikimi ve nüfus artışına bağlı kaldığını gösterdik. Teknik ilerleme zenginlerin büyümesini hızlandırırken, fakirleri daha da geriletmektedir. Üçüncü bölümde, uluslararası iktisadi ilişkilerdeki dört temel çarpıklık (asimetri) tartışıldı. Bu çarpıklıklar az gelişmiş ülkelerin uluslararası ticarete bağımlılığını artırmakta, pazarlık güçlerini ve bağımsız hareket etme olanaklarını azaltarak kendi dışlarında meydana gelen değişmelere edilgen bir biçimde uyma durumunda bırakmaktadır. Uyma (adaptasyon) genellikle pahallı bir süreçtir. Dördüncü bölümde, bu koşullarla ticaret yapan az

gelişmiş ülkelerin ticaretten son derece dengersiz bir biçimde yararlandığı ortaya kondu. Beşinci bölümde gösterildiği gibi, teknik ilerleme zengin ülkelerdeki az sayıda firma ve endüstride yoğunlaştığından sorun daha da güçleşmektedir. Çünkü bu firmalar, bu teknik bilginin monopol rantını alarak, eşitsizlik olayının temel nedeni olmaktadır.

Mal akımları ile yaratılan eşitsizlik üzerine sermaye ve işgücü hareketleri tuz-ıblber ekmektedir. Altıncı bölüm, kalifiye eleman göçlerinin, az gelişmiş ülkelerde hem kişi başına milli geliri azalttığını hem de geri kalan gelirin daha kötü bir biçimde dağılmasına yol açtığını ortaya koymaktadır. Benzer bir analiz, Yedinci bölümde, finans kapital hareketleri için yapılmıştır. Genel olarak imalat sektöründe ki yatırım kârları zengin ülkelerde daha fazla olduğundan tasarruflar sermayesi kıt fakir ülkelere, sermayesi bol zengin ülkelere akma eğilimindedir. Bu akım az gelişmiş ülkelerin fakirliğini daha da arttırmakta, ulusal ve uluslararası eşitsizlik büyümektedir. Sundan başka, çok uluslu firmaların, az gelişmiş ülkelerdeki doğrudan yatırımları sorunu vardır. Sekizinci bölümde, bu firmaların az gelişmiş ülkelerde elde ettikleri aşırı kârların, bu ülkelerde sermaye kıtlığından doğan yüksek bir sermaye fiyatı değil fakat teknolojik bilgiden ileri gelen bir monopol rantı olduğu ortaya konmuştur.

İşte, az gelişmişliği ve uluslararası sürekli eşitsizliği yaratan bu güçler otomatik bir süreç içinde kümülâtif etkiler doğurmaktadırlar. Bunda, büyük firmaların ya da zengin ülke hükümetlerinin kötülüklerini aramak gereksiz. Gerçi, bu güçler, her zaman zengin ile fakir arasındaki farkı kaldırmak için ara sıra ortaya atılan kişi ve kuruluşların hayırhah eylemlerini sonuçsuz kılabilseler de, az gelişmişlik ve uluslararası eşitsizlik, teknik ilerlemeyi bir kaç ülkede yoğunlaştırıp kaynak dağılımını kâr maksimizasyonu ilkesine dayandıran bir sistemin sonuçlarıdır. Zengin ülkeleri hızlı bir kalkınma sürecine sokup, fakirleri de durgunluğa mahkûm eden şey teknik ilerlemedir. (42) İşgücü verimliliğini ve ücretleri yükselten, zengin ülkelerdeki yüksek sermaye kârlarının bu düzeyde sürdüren de yine monopol durumundaki yeni teknik bilginin yarattığı teknolojik değişimdir, ileri teknoloji monopolü, zengin ülkelerin, ticaret ya da doğrudan yatırımlar yoluyla aşırı kârlar ve rant sağlamasına yol açmaktadır. Zengin ülkelerdeki yüksek faktör kazançları fakir ülkelerin kalifiye insan gücünün ve mal kaynaklarının zengin ülkelere kaymasını teşvik etmektedir. Böylece, fakir ülkelerin, potansiyel gelişme olanakları zengin ülkelere akıp, kaybolmaktadır. Çözümümüzün sonu budur.

(42) Bazı az gelişmiş ülkeler, zaman zaman, petrol bulunması Biti, diğer kıymetli tabii kaynakların bulunması gibi mutlu tesadüflerle zengin olma noktasına kavuşabilirler. Ancak, bu kaynaklar bir süre hızlı bir gelişmeye imkân verse de bu sürekli olamaz. Dolayısıyla, ülkenin az gelişmişlik çemberinden kurtulması çok Bütür.